



*“Gönül Çalabın tahtı
Çalap gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise”*

Yunus Emre

T.C.
ORDU BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür Yayınları - 8

EDİTÖR
Dr. Mustafa ÇÖPOĞLU

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Hikmet YILDIRIM
Servet GÜNGÖR
Abdullah ÖZKAN

REDAKTÖRLER
Pınar GÜMÜŞKAYA
Osman DEMİREL

GRAFİK TASARIM
Ahmet Metin SEZER
Muhammet Cihat DÖLEŞ

BASKI
YEŞİLLER MATBAACILIK
0 452 407 10 11 - Fatsa / ORDU

ISBN:
978-9944-5651-6-5

Türkçe İlk Baskı 2015

**Bütün yayın hakları saklıdır. Kitapta yer alan yazılar
ve görseller, telif sahibinin izni alınmadan kısmen
veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.**

Para ile satılmaz.

BİR MENKİBE KAHRAMANI OLARAK
YUNUS EMRE

Mustafa ÖZÇELİK

"Yunus Emre kimdir? Bunun
cevabını, önce asırlar boyu onu sevmiş,
hatırasını ve ilahilerini nesiller boyu yaşatmış
Türk halkının ağzından dinlemelidir."

N. Sami Banarlı

Giriş

Yedi yüzyıldır Anadolu'yu, Balkanları ve bütün Türk dünyasını şiiri ve düşünceleriyle etkileyen Yunus Emre hakkında yeterince tarihî bilgi ve belgelerden yoksunuz. Dolayısıyla o, bu yüzden bir bakıma "meçhul" bir şahsiyettir. Ama diğer yandan yedi asırlık hâkimiyeti ise onun aynı zamanda "meşhur" bir şahsiyet olduğunu da göstermektedir. Meşhur bir şahsiyettir zira, onu kapsamlı bir çalışmayla ilim âlemine tanıtan Fuat Köprülü'ye kadar olan dönemde tekke çevrelerinde ve halk muhitlerinde "şiiirleri ve menkıbeleri"yle çokça bilinmekteydi. Bu sebeple onun meşhurluğu (tanınmışlığı) ise yazılı kültürden ziyade sözlü kültüre borçludur. Zaten ilmî çalışmaların asıl kaynağını da bu kültürün verimleri oluşturmaktadır.

Bu sebeple Yunus Emre'yi daha iyi tanımak ve anlamak açısından "bir menkıbe kahramanı" olarak ele almanın gerekli olduğunu düşünürüz. Çünkü menkıbeleri şiirleri de dikkate alınarak okunduğunda karşımıza sahih denebilecek ölçüde bir Yunus Emre portresi çıkar. Bu portre, "Şeriat-Tarikat-Hakikat-Marifet" duraklarından geçerek başka bir deyişle "nefs-i insani" den "nefs-i safiye yahut kâmile" düzeyine ulaşan bir dervişin portresidir. Nerdeyse her bir menkıbe belli bir sıraya göre okunduğunda onun seyr-ü süluk yolundaki bütün serüvenini bize hikâye eder. Bu bakımdan onun kahramanı olduğu menkıbelerin çok önemli metinler olduğunu söylemek gerekir.

Fakat menkıbeleri okurken anlayışımızı anlatılan olayların zahirî tarafıyla sınırlandırmamız doğru ve yeterli olmayacaktır. Bunları hem sembolik metinler olarak ele almak hem de bunları halkın anlamlandırdığı ve bu anlamı sürekli yenilediği metinler olarak görmek

gerekmektedir. Dolayısıyla onların bu bağlamda yorumlanması Yunus Emre'yi tanımak ve anlamak açısından bize yeni imkânlar sunacaktır. Bunun için de önce menkıbe nedir, menkıbelere nasıl bakılmalıdır? Bu sorulara cevap aramamız gerekiyor.

Menkıbe Nedir?

Sözlüklerde kelime olarak "övünülecek güzel iş, hareket, olağanüstü olaylarla ilgili anlatı, hikâye"; özel manasıyla ise "*Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye*" olarak tanımlanan "menkıbe" yahut "menkâbe" çoğul şekli ile "menâkıb" türü eserlerin kültürümüzde önemli bir yeri ve bir hayli çeşidi vardır. Zaman içinde ise tasavvuf kültürüne ait bir kavrama dönüşmüştür. Buna göre "menâkıb" denilince akla "*sûfilerin izhar ettikleri harikulade olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyelerin yer aldığı eserler gelmektedir.*" Bu eserlerde velilerin hayatlarından kesitler de sunulduğu, kerametlerinin yanında sözleri de yer alır. Önceleri şifahi kültürün ürünü olarak ortaya çıkan bu metinler, XI. asırdan itibaren ise tarikatların kurumlaşmasıyla birlikte yazılı eserlere dönüşmüştür.

Zaman içinde "*velâyetnâme*" adı da verilen bu metinlerin söylenmesinde/yazılmasındaki asıl amaç, söz konusu velinin tarikat mensuplarına yahut dışarıdaki insanlara tanıtılmasıdır. Diğer yandan bu metinler, dervişlik eğitiminde bir ders olarak da yararlanan metinlerdir. Zira bunlarda "*Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk*" demek olan "*seyr-ü-sülûk*" sürecinde yaşanan / yaşanabilecek haller, ulaşılan manevi duraklar vb. mecaz diliyle anlatılır. Menkıbeyi dinleyen görünüşte bir hikâye ile karşı karşıyadır ama hakikatte her bir menkıbe bir tasavvufi konuyu / meseleyi ele almaktadır.

Menkıbelerin kahramanları gerçek ve mukaddes sayılan kişilerdir. Tıpkı bir hikâye metninde olduğu gibi belirli bir yer ve zaman unsuru söz konusudur. Bir önemli özellikleri de menkıbeye konu olan kişinin hakkında menkıbe söylenmesi için mutlaka sağ olması gerekmediğidir. O şahsiyet öldükten sonra da hakkında menkıbeler oluşturulabilir. Kahramanı sağ iken oluşturulanlar biyografik mahiyette iken vefatından sonra oluşturulanlar ise toplama mahiyeti taşırlar. İlkinde olaylar birbiriyle bağlantılıdır. Diğerinde ise bu özellik fazlaca görülmez. Bir diğer önemli özellikleri ise edebî kaygıdan uzak, son derece kısa ve sade dille yazılmış olmalarıdır.

Özetle söyleyecek olursak menkıbeler, Türk-İslam kültüründe çok özel ve önemli metinlerdir. Bu yüzden özellikle sözlü kültürün hâkim olduğu çağlarda pek çok din, tasavvuf büyüğü ve kahramanlar, menkıbelere konu olmuşlar, böylece tarihî şahsiyetlerinden bir anlamda uzaklaşarak birer menkıbe kahramanına dönüşmüşlerdir.

Bu tür kahramanların başında Yunus Emre gelir. Yunus Emre, asırlar boyunca bu menkıbelerle anlatılarak dünden bugüne gelmeyi başarmış, nesillere Yunus Emre sevgisi bu yolla aktarılmıştır. Dahası menkıbeler yazılı kültüre geçildiğinde de önemini kaybetmemiş, modern zamanlarda Yunus hakkında yazılan roman, tiyatro gibi metinler, çevrilen filmlerin senaryoları bu menkıbelerden hareketle yazılmıştır. Bu durum, bu menkıbelerin yaşadığımız çağ her ne kadar yazılı, görsel ve işitsel bir çağ olsa, belge ve bilgi esas olsa bile önemini koruduğunu gösterir. Öyleyse Yunus Emre menkıbelerine yeni bir gözle bakmakta fayda vardır.

Menkıbelere Nasıl Bakılmalı?

Peki, menkıbelere nasıl bakılmalı yahut onları nasıl okumalıyız? Menkıbelerden söz ederken bunlar, içinde taşıdıkları olağanüstülük özelliği dolayısıyla bir masal gibi mi görülmelidir? Menkıbeler, tarihî kaynak olarak kullanılabilir mi? Yahut menkıbelerde anlatılan kişi ve olaylar ne ölçüde gerçeğe tekabül eder? gibi sorular da akla gelebilir. Bu konuda şunları söyleyebiliriz: Çanak, çömlek gibi maddi unsurlar, nasıl kültürün maddi yönünü anlamada arkeologlar için önemli bir kaynaksa menkıbeler de manevi kültürün öğrenilmesinde önemli bir kaynaktır. Çünkü bunlar toprak altında ölü kalan kırıntılar değil, cemiyetin ruhunda binlerce yıl yaşayan vesikalardır. Bu yüzden menkıbe kahramanlarının ve anlatılan olayların tanınması ve anlaşılması için önemli metinler olarak görülmelidir.

Menkıbeler, sembolik metinlerdir aslında. Her ne kadar zahirî bir olayın hikâyesi gibi görünseler de aslında derin anlam katmanları vardır. Öyleyse yapılması gereken ilk iş, menkıbeye konu olan kişinin düşünce dünyasının kavramlarını bilip bu sözlerin üzerlerindeki örtüyü kaldırarak onlara bakmak gerekir. Şüphesiz bu kolay bir iş değildir ama imkânsız da değildir. Nitekim Yunus Emre menkıbeleri de tarih içinde böyle yaklaşımlara konu olmuş, çeşitli bakış açılarıyla yorumlanmıştır.

Burada bir husus daha belirtmek yerinde olacaktır. Yunus gibi şahsiyetlerin hayatlarının zahiri çizgileri çok da önem taşımaz. Önemli olan onun ya da onun gibi şahsiyetlerin sufilik yoluna girerek kendilerini nasıl inşa ettikleri, Yunus'un sözleriyle ifade edecek olursak "*Miskin, çig*" iken nasıl "*piştikleri*" yani "*olgunlaştıkları*"dır. Bu süreçten sonra da söyledikleri şiirlerle toplumu nasıl aydınlatıp onları da kemal noktasına getirmeleridir. İşte bu hikâyenin bütün detaylarını bu menkıbelerde bulabiliyoruz.

Menkıbeler bize ilk bakışta zahir bir malumatı aktarır gibi görünseler de perde kaldırılınca karşımıza başka bir anlam dünyası çıkmaktadır. Menkıbeler, işte bizi böyle bir imkânla karşılaştırıyor. Onların bence bir önemli özelliği de menkıbeye konu olan kişiye halkın nasıl baktığını göstermesidir. İşte burada tarih ile menkıbenin bir önemli farkı ortaya çıkıyor. Tarih yazımı bir ölçüde resmî yazıcılık olduğu için kişi ve olaylar yüzde yüz hakikati yansıtmayabiliyor. Halk yani millet ise o kişi ve olayları menkıbe ve efsane kalıbı içinde anlatıyor ve hiçbir tesir altında kalmadan gönül gözüyle anlatıyor. Bu yüzden anlattıkları daha sahici nitelik taşıyor.

Burada Yahya Kemal'in bir sözünü hatırlamak uygun olacaktır: Yahya Kemal menkıbelerden söz ederken "*tarihte zahiri hakikat, masalda ledünni hakikat gizlidir.*" der. Nihat Sami Banarlı da bu görüşü "*Her destanda bir hakikat payı vardır.*" diyerek adeta teyit eder. Sezai Karakoç da "*Her büyük insanın hayat malzemesinden halk bir epepe örer. Ama yine de bazı realist çizgiler kalır*" diyerek bu malzemelerden yararlanılabileceğini belirtirler.

Bu üç yazarımızın da belirttiği gibi menkıbeleri, üslup ve tasarımları bir masal özelliği taşıyabilirler bile "*ledünni hakikat*" in bir kaynağı olarak görmek mümkündür hatta gereklidir. Hele söz konusu olan ledünni hakikatın peşinde olan bir insanın hayatından söz edeceksek bu kaçınılmaz bir durumdur. Ayrıca; Yunus Emre hakkında konuşabilmek/ yazabilmek için başka çaremiz de aslında yoktur. Bilindiği gibi onun hakkında çok az tarihî malumata sahibiz. Öyleyse onu tanıyıp anlamak için menkıbelerine başvurmak durumundayız.

Menkıbe ile ilgili söylenmesi gereken bir şey de şudur: Bunlar, söylendikleri / yazıldıkları gibi kalmazlar. "Büyük ölçüde arketipal oldukları yani gerçek bir kişiye evrensel örneklere göre biçim verdikleri

için sürekli yorumlanarak yeni anlamların doğmasına yol açarlar; ilgili kişiyi, toplumda derin izler bırakan kahramanı, âdeta hep yeniden yaratırlar, bunun için de her zaman taptazedirler. Nesnel bilgiler gibi zamanla bayatlamazlar.” Bu yüzden her devirde farklı yorum ve algılara konu olabilirler. Bu yüzden belgelere göre önemli bir yanı da ele aldığı kişiyi kuru bilgilerle değil, daha çok misyonu ve aşkın özellikleriyle her dem yeni kalarak bugüne taşımasıdır. Burada Yunus Emre'nin bu durumun da âdeta bir ifadesi sayabileceğimiz “*Her dem yeni doğarız bizden kim usanası*” söyleyişi hatırlanmalıdır. Nasıl onun şiirleri bu tazeliği ve yeniliği taşıyorsa menkıbeleri de aynı özelliği taşır.

Menkıbeler, bu canlılık içinde bahse konu olan kişiyi nasıl anlattıkları kadar, “ahalinin o menkıbe sahibi zat hakkında ne düşündüğünü, onu nasıl gördüğünü ortaya koyması bakımından çok önemli verilerdir.” Bu bakımdan halk, o kişi hakkında ne düşünmekte ve onu nasıl görmektedir? gibi soruların cevabını biz menkıbelerde buluruz. Bu durum, bize aynı zamanda bir cemiyetin hayat ve insan görüşü hakkında da önemli bir bilgi vermiş olur.

Biraz önce menkıbelerin, bir kişinin halkın gözünde nasıl görüldüğüne de işaret eden metinlerdir demiştik. Bu bakış tarzı önemli görülmelidir. Çünkü belgeler yalan söyleyebilir, bu yalan bir gün ortaya çıkar. Ama gönüller hiç yalan söylemez. Hele söylenti, zamanın sınavından geçmişse dikkatli bir göz, bulutun ardındaki güneşi görür. Ama bu demek değildir ki tek doğru kaynak menkıbelerdir. Demek istediğimiz menkıbelerin içinde gerçeğin gizli de olsa bulunduğudur. Bu yüzden menkıbelerdeki bilgi yanlış da olsa bilgi olarak yanlış değildir. Efsanenin olduğu kişi ve olayın yanlışlığını gösteren bir doğrudur. Belki tek sakıncası sembolün doğru yorumunun zorluğudur. Bunun için de gerekli bilgi donanımıyla menkıbeye yaklaşmalıdır. Bu yapılsa menkıbeler elbette birer kaynak olarak kabul edilebilir/edilmelidir.

Yunus Emre Menkıbeleri

Ortada bir kitap bütünlüğünde hazırlanmış ve Yunus Emre menkıbeleri olarak bilinen bir kaynak yoktur. Bu yüzden bu menkıbeler muhtelif yerlerde parçalar halinde yer almaktadır. Burada Mevlânâ'nın, Emir Sultan'ın yahut Eşrefoğlu'nun menkıbelerini anlatan eserler varken Yunus'a ait böyle bir eserin neden olmadığı akla gelebilir. Belki de böyle bir menâkıb vardı. Fakat bunu bilmiyoruz. Nitekim M. Sabri Koz, bir makalesinde böyle bir eserin olmamasını kabulde zorlanarak zaman

içinde bu eserin ortaya çıkabileceği inancını dile getirir. Ardından da farklı kaynaklarda yer alan menkıbelerin böyle bir kitabın parçaları olabileceğini söyler. Buna şahsen biz de inanmaktayız. Yunus kadar halk nezdinde böylesine benimsenmiş bir şahsiyet için mutlaka bir menâkıb yazılmış olmalıdır. Çünkü halk, Yunus'u menkıbeleriyle tarihe karşı korumuş ve bugüne kadar getirmiştir.

Menkıbelerin Kaynakları

Yunus Emre menkıbelerinin asıl kaynağı "*Hacı Bektaş Velî Velâyetnamesi*"dir. Bu eserde 13. yüzyılda ve 14. yüzyıl başlarında yaşamış Ahmet Yesevî, Baba İlyas, Barak Baba, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sarı Saltuk, Taptuk Emre gibi sufi şahsiyetlerin yanında Yunus Emre'den de bahsedilmektedir.

Yunus Emre menkıbelerinin yer aldığı diğer kaynaklar ise Üftâde Hazretlerinin anlattığı ve Aziz Mahmut Hüdâyî tarafından yazıya geçirilen "*Vâkıat*", İbrahim Has tarafından hazırlanan "*Tezkire*", Âşık Çelebi'nin "*Meşâirü'ş-Şuara*" "*Köstendilli Şeyhi Süleyman Efendi'nin "Bahr'ül-Velâye"* isimli eseri ve "*Kuddusi Divanı*"dır. Yine bu kaynakların dışında Yunus'un Eskişehir, Karaman, Kula, Sandıklı gibi mezarının / makamının bulunduğu yerlerde anlatılagelen ve sonradan konu ile ilgili kitaplara alınan menkıbeler bulunmaktadır.

Bütün bu kaynaklardaki menkıbelerde anlatılan Yunus'un hikâyesi ise zahirî çizgileriyle şöyledir. Yunus, köyünde rençperlik eden yoksul bir çiftçidir. Bir kıtlık yılında buğday istemek üzere Hacı Bektaş dergâhına gider. Burada kendisine himmet teklif edilirse de o buğdayı tercih eder. Fakat dönüş yolunda hatasını anlayıp himmete talip olur. Hacı Bektaş ise onu Tapduk Emre'ye ısmarlar. Yunus, bu dergâhta eğitim görür. Daha sonra irşat gezilerine çıkarak bütün bir Anadolu'yu dolaşır. Bu genel hikâye içinde dağdan 40 yıl düzgün odun getirmesi, kaynar kazana atılması, dilinin çözülüp şiirler söylemesi, çiçeklerle konuşması, şeyhin kızıyla evlenmesi, dergâhtan ayrılması, mağarada yedi erle karşılaşması, gökten sofrâ inmesi, Mevlânâ ile karşılaşması, Tapduk'un asasını attığı yerde vefatı gibi menkıbelerin asıl konularını oluşturacak olaylar anlatılır.

Yunus Emre Menkıbeleri ve Yorumları Aramak ve Bulmak

Sufilik yoluna girmek ve bu yoldaki durakları geçerek kâmil insan olabilmek sufi gelenekte bir tekkede şeyh nezaretinde yapılacak bir eğitimle mümkündür. Yunus Emre menkıbelerine baktığımızda onun hikâyesinin de böyle başladığı görülür. Menkıbeye göre buğday talebiyle Hacı Bektaş tekkesine giden Yunus'a nefes teklif edilir. Buğdayı dünya yahut ilim sembolü olarak düşünecek olursak nefes maneviyat yani irfan teklifidir. Fakat Yunus, ilk anda bunu kavrama zorluğu çeker. Bu yüzden pişman olup geri döndüğünde dergâha kabul edilmez ve Tapduk Emre dergâhına yönlendirilir. Bu Yunus'un "*arayış ve terk safhası*" olarak görülebilir. Meşhur söz de belirtildiği gibi "*Aramakla bulunmaz fakat bulanlar arayanlardır.*" Terk ise red, bu yolda ayak bağı olacak her şeyi bırakma anlamı taşır. Yine her red, bir kabulü beraberinde getirir. Sembolik manası ister zahirî ilim ister dünya olsun buğdayın reddi beraberinde ya da ardından Tapduk dergâhına intisabı yani kabulü daha doğrusu teslimiyeti ifade eder.

Tapduk Ocağında Pişmek

Yunus, menkıbeye göre Hacı Bektaş tarafından Tapduk'a ısmarlandıktan sonra Tapduk Emre tekkesine gelir ve ona bağlanır. Bu da bu yolun "*teslimiyet ve biat safhası*"dır. Bundan sonrası ise himmete ulaşmak için hizmet eri olmak, verilen görevleri, dersleri teslimiyet içinde yapmaktan geçmektedir. Yunus'un bu aşamada da gerekli mesafeyi aldığı görülmektedir. Şeyhinin emriyle rivayete göre kırk yıl dağdan odun taşır. Ama bunların hiç biri eğri değildir. Bu hikâyeyi onun dağda yani inziva makamında kendiyile baş başa kalarak bir iç sorgulama yaptığı ve nefsinin eğriliklerini birer birer düzelttiği sonucu çıkar. Ayrıca odun, yakmak içindir. Dağdan getirilip ocağa atılıp yanan odunlarla birlikte dervişin nefsi de aşama aşama yanmakta, yandıkça da kirlerden, masivadan arınmaktadır.

Varlıkların Dilini Anlamak

Hakikat erlerinin söyledikleri hak olmak durumundadır. Söz ve mana gönülde doğduğu için buradan Hak olanın tecellisi için gönlü saflaştırmak, nefsi ve dünyevi kirlerden arındırmak gerekir. O zaman bu özge mekânda Hak tecelli eder. Böylece gönülde oluşan duygu ve düşünceler de onun birer yansıması olur. Kalp arınınca o ana kadar himmet görmeyen algı melekeleri aktivite kazanarak çalışmaya başlar. İç bilinç uyanır. Böylece kalbin hissedip yaşadığı, gözün gördüğü,

kulağın işittiği ve dilin söylediği bu eğitimden geçmemiş birininkine göre farklılık arz eder. Bu da “tezkiye safhası”dır.

Bu durum da sufilik yolunda önemli bir duraktır. Yunus Emre bu merhaleyi de başarıyla geçerek bütün varlıkların diline aşına olur. İşte Tapduk Emre'nin diğer müritlerin de görmesi için yaptığı bir sınavda bu gerçeklik ortaya çıkar. Diğer dervişler çiçeklere sadece zahiri gerçeklikleriyle bakıp onları koparmaktan çekinmezken Yunus, öyle yapmaz. Çiçeklerin dilin anlayacak bir gönülle hareket eder ve şeyhine solgun bir menekşeyi getirir. Bu menkıbeyi önemli kılan bir diğer özellik de menekşenin solgunluğuna “zikirden gafil olma” detayının eklenmesidir. Böylece insanın kalbini diri tutan hakikat, bütün açıklığıyla ifade edilmiş olur. Buna göre zikir Hak'la olma ve Hak'tan gafil olmama halidir.

Dilin Açılması

İşte Hak'dan gafil olmayan kalbe nice rabbani ilhamlar nasip olacaktır. Çünkü hakikati yansıtacak aynanın kiri pası silinmiş, temizlenmiştir. Dolanın boşalması ise bir kaidedir. Öyle de olur. İç arınmasını sağlayan Yunus, kurulan bir zikir meclisinde şeyhin talebi, izni ve emriyle şiirler söylemeye başlar. Menkıbe, bu safhayı çok etkileyici bir biçimde anlatır: “Bunun üzerine Yunus'un dili açıldı, gözlerinden ve gönlünden perde kalktı. Şevk denizine düştü. Ağzını açıp inci ve cevahir saçtı. İlahi hakikatlerin sırlarından, inceliklerinden öyle bir sohbet eyledi ki dinleyenler hayran kaldı. Sonra ki ne söylediye hepsini kaleme aldılar. Muteber bir divan oldu.”

Artık karşımızda sadece bir derviş değil, eğitim gördüğü tekkede öğrendiği ve içselleştirdiği hakikatleri başka gönüllere ulaştırmakla görevli bir şair vardır ki bu Yunus'un aynı zamanda toplumsal misyonunu da gösterir. Nitekim, Yunus'la ilgili bir Mevlevi menkıbesinde bu durum daha belirgin olarak görülür. Buna göre Mevlânâ'nın türbe inşaatında kerameti zahir olur. “Ya Hak diyerek fırlattığı tuğlalar, duvarda başka bir müdahaleye gerek duyulmadan olmaları gereken yere yerleşirler. Sultan Veled de bunun üzerine ona “*Git Yunus, git de türbe değil, gönül bünyad et.*” diyerek onu tebliğ ve irşad gezilerine yollar. Malum, seyahat de tasavvuf da derviş adayının geçmesi gereken önemli duraklardandır. Menkıbeye göre, Yunus da bu merhaleden geçer. Şiirinde de belirttiği gibi “*Urum ile Şamı*”, “*Yukarı illeri*” gezer. Gurbet imtihanını da bu şekilde geçirmiş olur.

Asa Nereye Düşerse

Bir menkıbe kahramanı olarak Yunus'un hayat seyrini bu hikâyelerden çıkarmak için hepsini ayrı ayrı yorumlamak gerekiyor. Bu konuşmada amaçlanan tümüyle bu olmadığı için biz birkaç tanesine bu gözle bakmakla yetindik. Gördük ki Yunus'un hem zahiri hem de batını hayatı bu menkıbelerde ince ince işlenmiş görünüyor. Fakat hikâyenin son perdesini görmek açısından şu "asa" menkıbesine bakmak istiyoruz. Menkıbeye göre Yunus, dağda karşılaştığı dervişlerden Hak katındaki derecesini öğrenince, geri dönüşünde Tapduk Emre onu affetmiş fakat yanında kalmasına izin vermemiştir. Şöyle demiştir ona: "*Mertebe ni öğrendin. Artık burada duramazsın. Çünkü bir postta iki aslan oturmaz. Buradan gidecek ve halkı irşad edeceksin. Daha sonra asamı attığım yere gidip orada ruhunu teslim edersin.*" Ardından asasını atmış Tapduk Emre. Yunus ise bu asayı tam beş yıl aramış, sonunda onu bulduğu yerde ölmüş.

Bu menkıbeye tasavvufi açıdan baktığımızda Yunus'un "*esma ve sıfat makamlarına ulaştığını, bu dolaşma ile asayı bularak kendi özü etrafındaki yörüngeyi tamamlayacağını*" anlıyoruz. Çünkü tasavvufun başladığı noktaya geri dönmek şeklinde bir tanımı da vardır. Bu Yunus için de böyle olmuş, asayı bulduğu yerde ruhu bedeninden ayrılmıştır.

Menkıbelerde Yunus Emre'nin Şiir Estetiği

Menkıbeler bize Yunus'un sadece dervişlik hayatın değil "*şiir algısını, estetik anlayışını*" da ortaya koyan metinlerdir. Mesela menkıbelerin ilkinde onu Hacı Bektaş dergâhında görürüz. Yunus, bu kutlu kapıda himmeti değil buğdayı tercih eder. Bu iki kavrama Sezai Karakoç'un yaklaşımıyla bakacak olursak burada buğday, maddi manadaki ilmi, himmet ise manevi manadaki bilgiyi ifade eder. Sanatın subjektif bir gerçeklik olduğu düşünüldüğünde Yunus'un ilmi değil sanatı seçtiğini görürüz. Menkıbedeki dergâha gelirken alıç getirme, geri dönüp özür dileme gibi detaylardan da şairin incelik ve tevazu sahibi olduğu gibi sonuçlara rahatlıkla ulaşabiliriz.

Yunus'un Tapduk Emre'ye intisabı ve burada kırk yıl sürecek manevi eğitim görmesi ise şair adayının ehil bir hoca tarafından eğitim görmesi gerektiğini ortaya koyar. Üstelik bu talipliğin büyük bir teslimiyet ve sabırla yapılması gerekir. Zira hoca, talebesini zorlu imtihanlardan geçirecektir. Nitekim Yunus, dağdan odun getirme, dergaha su taşıma gibi ilk bakışta nefse ağır gelebilecek işlerle imtihan

olur. Burada “eğri odun / düz odun” meselesini da pekâlâ şair adayının kelimeler üzerinde tefekkür eğitimi olarak düşünmek mümkündür. Yine odun ve su getirme olayının şaire öğrettiği bir değer de topluma, insana hizmet etme düşüncesidir. Öyleyse şair bir arı misali şiirini en ince dikkatlerle oluştururken söylediklerinin toplumda değer anlamında bir karşılığının oluşması gibi bir niyet de taşınmalıdır.

Bir başka menkıbe ise meselenin farklı bir tarafına işaret eder. Buna göre; Tapduk Emre, bir gün yine onu bir imtihana tabi tutar ve ona bir kap içinde aşk şarabı sunarak, “Yunus, bunu insan ayağı değmeyecek bir yere koy.” der. Bunun üzerine Yunus Emre ne yapacağını düşünür. Günlerce dağları taşları her yeri dolaşır, fakat insan ayağı değmeyecek bir yer bulamaz. Sonunda tefekküre dalar ve Allah’tan kalbine bir doğuş lütuf etmesini diler. Biraz sonra bu niyaz karşılık bulur ve Yunus’un aklına böyle bir yerin kendi midesi olacağını düşünür. Dizi üzerine çöker, aşk şarabını içer ve içer içmez de mest olur, kendinden geçer. Sonunda ilhama kapılarak şiirler söylemeye başlar. Rivayet edilir ki onun şairliği böyle başlamıştır.

İşte bu menkıbe, bize şair olmanın olmazsa olmaz en temel şartının aşk olduğunu, aşka düşmeyenin asla şiir söyleyemeyeceğini yahut söylediklerinin şiir niteliği taşımayacağını gösterir. Zira şiir, kelimelerden bir bina kurma sanatıdır ama bu kelimelerin ruhu, canı olmalıdır. Bunu sağlayacak ise aşktır. Kişi aşka düşmeden şair olamaz. Buna bağlı olarak düşünmemiz gereken “kilidin açılması” menkıbesi de bunu teyit eder. Bu menkıbeye göre Yunus’un artık olgunlaştığını gören Tapduk Emre, bir meclis kurarak Yunus’tan şiir söylemesini ister. Ona göre Yunus’un “kilidinin açılma” vakti gelmiştir. Bu, şu anlama gelir: Yunus, bir rivayete göre derviş olmadan önce de şairdi. Dergâha girince şiir söylemeyi bıraktı. Çünkü şiirin iki önemli ilham kaynağı vardır. Biri nefsi ve şeytani ilham. Yani insanı gurura, kibre götüren şairlik hali. Diğeri, gönlü saf hale getirerek Rabbani ilhamları alabilecek arınma sonucunda şiir söyleyebilmek. Yunus’un bu menkıbede bu durum var. Kilidin açılması sembolü, Yunus’un bu meseleye ehliyet kesbeder hale gelmesinin ifadesidir.

Yunus bir başka menkıbede çiçeklerle, yılanlarla, taşlarla konuşur. Bu da şiir-tabiat münasebetini ortaya koyar. Zira kainat, kitab-ı ilahidir. Orada her varlık birer ayet hükmündedir. Bu ayetleri okumak, onlar üzerinde tefekkür etmek, şairlik yolunun geçilmesi

gereken duraklarındandır. Çünkü şiir, bir keşif hadisesidir aynı zamanda. Tabiatın gizli dilini keşfetmek; çiçeğin, ağacın, suyun, bulutun sembolik gerçekliklerine takılıp kalmadan asıl gerçekliklerine nüfuz etmek gerekir. Bu da varlıklara ibret ve hikmet gözüyle bakmayı gerekli kılar. Zahire takılıp kalan göz, sadece beden gözüdür. Öyleyse şair, can gözü, can kulağı açık olan kimsedir ki bize ebedi hakikatin sırrını fısıldasın ve cümle yaratılmışların kendi dilleriyle yaptığı tesbihatın benzerini kelimelerle yapsın.

Bir başka menkıbede ise Tapduk Emre, Yunus'u bir kazana koyarak kaynatır ve sonunda "*sen hâlâ dünya kokuyorsun*" der. Yunus, bunun üzerine dergâhtan gizlice ayrılarak gurbete çıkar. Böylece hem dervişliğinin hem de şairliğinin gurbet ve seyahat durakları başlar. Bu da bize şairin hem içinde hem de dışında seyahatler yapmasını; öz eleştiriyi, halveti, uzleti yaşaması gerektiğini ortaya koyar. Demek ki şair, dış âlemden aldıklarını iç âleminde olgunlaştıracak, şiiri önce içinde yazacak, sonra kelimelere dökülecektir. Bu yüzden eskiler şiir yazmak yerine şiir söylemek tabirini kullanırlardı. Biz de buradan hareketle şiirin yazılan değil, söylenen olması gerektiğini düşünebiliriz. Bu da bize şiirin öncelikle ilham işi olduğunu, ilham olmadan, iç dünyadaki oluşum gerçekleşmeden sadece kelimeler üzerinde oynanarak şiir yazılamayacağını gösterir.

Bu menkıbenin bize öğrettiği bir ders de şairin sürekli arayış içinde olmasıdır. Zira arayıcılık, hem içerikte, hem anlatımda alışılmış ve basmakalıp olandan uzaklaşmak durumunu ifade eder. Böylece şair, bulunduğu noktadan biraz daha ileriye giderek sınırları zorlar ve hep yeni kalmanın sırrını keşfeder.

"*Hırka ile Külâh*" menkıbesi, Yunus'un dervişlik tutumuyla ilgili bilgi verdiği kadar şairlik tutumuyla ilgili de bilgi vermektedir. Ona göre dervişlik gibi şairlik de "*şekli*" bir tutum değildir. Nasıl derviş kıyafeti kişiyi tek başına şair yapmazsa vezin, kafiye gibi dış unsurlar da tek başına bir metni şiir yapmaz. Dervişlik gibi şairlik de kalbi bir olaydır. Eğer kişi gönül olarak derviş ise onun giydiği kılık kıyafetin de bir önemi yoktur. Bunun gibi, söylenenler iç dünyadan şiir olarak doğmuşlarsa onun vezninin, kafiyesinin önemi yoktur.

"*Dervişlerin duası*" menkıbesi ise şairin gurura düşmemek için kendi şairlik hâli üzerinde bir "*farkında olamayışlık*" durumunda olması

gerektiğini ortaya koyar. Şairin yolundaki en büyük düşmanı gururdur. Bu yüzden Yunus şair olacaksa “Yunus-u biçare” olmak durumundadır. Bu da bize şair ahlakı konusunda önemli dersler veren bir menkıbedir. Tevazu, samimiyet, iyi niyet, sadece işine odaklanma, kınayanın kınamasına, övenin övgüsüne aldırmandan yolda yürümek, şairliği tabii hayatının ve şahsiyetinin bir parçası yapmak gibi niteliklerle donanmak şair olmanın başka şartları olarak karşımıza çıkar.

Mevlevi kaynaklarında anlatılan iki menkıbede Yunus'un şiir estetiği konusunda bize farklı bakış açıları sunar. Bunların ilkinde Yunus Emre, Mevla'nın türbesinin inşaatında taş taşıyan biri olarak karşımıza çıkar. Yunus, eline aldığı her taşı “Ya Hak” diyerek duvara koyar. Burada duvarı mısra oluşturma, taşı da kelimeler olarak düşündüğümüzde şairin şiirinin kurarken Rabbani ilhamlarla kurmasını, nefsi ve şeytani olandan şirini uzak tutması gerektiğini anlarız. Yine, “mesnevi'yi uzun yazmak” tan bahseden menkıbeden de Yunus'un dili ve üslubu hakkında sonuçlar çıkarabiliriz. Buna göre Yunus'un şiirinin en temel vasıflarından biri de sadelik, yalınlık ve sehl-i mümteni söyleyişlerdir. Şiirde söz israfı asla olmamalıdır. Buradan şiir dilinde Türkçe'yi, halkın dilini tercih etmek gibi bir sonuç da çıkarmamız elbette mümkündür.

“*Odun ve Altın*” menkıbesinde ise Yunus, odunu altın yapacak bir manevi güç ve zenginliğe ulaşır ama ona itibar etmez. Bunlar dünyadır, dünyalıktır. Hiçbir işe yaramaz. Yine taşın taş, ağacın ağaç olması hoştur, der. Menkıbenin devamında bu sözün ardından derhâl o altın olan taşlar, ağaçlar evvelki hâllerine geri dönerler. Menkıbenin bize öğrettiği ders ise şairin şiiri vasıtasıyla ulaştığı şan, şöhret ve itibara “*itibar etmemesi*”dir. Daha da önemlisi Yunus'un şiiri bir kulluk suuru içinde algılamasıdır. Kulluk ise, sadece yapılması gerekenin yapılması bunun neticesinde kullardan bir şey beklenmemesidir. Zira alkuş, beğeni şairi tevazudan uzaklaştırıp gurura düşürebilir. Bu yüzden Yunus, altına yani dünyevi olana itibar etmemiş ve terk etmiştir.

“*Molla Kasım*” menkıbesi ise her bakımdan ilginç bir menkıbedir. Bu menkıbede Molla Kasım, hikmet ve aşk bakımından yoksun bir zahit kimliğiyle Yunus'un şiirlerini zahirine göre tasnif eder. Uygun bulmadıklarını yarıp bir kısmını yakar bir kısmını da nehre atar. Menkıbenin bize verdiği ilk ders, şairin bir öz denetim / öz eleştiri anlayışıyla hareket etmesi gerektiğidir. Buna göre, her şairin içinde bir Molla Kasım'ı olmalı ve şiirini kıyasıya eleştirmelidir. Menkıbe bize

aynı zamanda şairin şiiri ortaya çıktıktan sonra da başkaları tarafından kıyasıya eleştirilebileceğini ve şairin buna hazırlıklı olmasını, bunları yadırgamaması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Menkıbelerden hareketle şiir sanatı konusunda buraya kadar yaptığımız yorumlar elbette kişisel algımızın bir sonucudur. Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Yunus'un şiirinde bizim bu yorumlarımızı destekleyen bir hayli mısra vardır. Fakat bunları ayrı bir konuşmanın konusudur. Dikkat çekmek istediğimiz husus, bir estetik anlayışı temellendirmek, kuramsallaştırmak istiyorsak bu menkıbelerin bize bir hayli imkân sunduğunu ortaya koymaktır. Buna göre Yunus'un estetik anlayışını şu şekilde özetleyebiliriz: Şairlik, bir seçimdir. Şiir, öncelikle kelimeler üzerine kurulu bir sanattır. Şair, bir ödev ve sorumluluk içinde şiirler yazmalıdır fakat fikrini anlatırken sanatın kurallarını göz ardı etmemelidir. Şiir, kısa ve yalın anlatımı gerekli kılar. Şair, söz israfından kaçınmalıdır. Şair, kendi kendinin denetleyicisi olmalıdır. Daha sonra da okuyucudan gelecek eleştirileri normal karşılamalıdır. Şiiri şiir yapan şekli özellikleri değil manası ve ruhudur. Şair, sürekli arayıcılık içinde olmalıdır. Yeni söylemek, özgün anlatım şairliğin en temel şartıdır. Mesele şiir yazmakla bitmez. Şair, aynı zamanda şairlik ahlakına da sahip olmalıdır. Bu ahlakın en temel vasfı ise tevazu, sabır, aşk ve kendini bilmedir.

Sonuç

Bir metne okuyucu ya da dinleyici olarak muhatap olduğumuzda farklı algılamalar içinde olmamız son derece olağandır. O metin bize mutlaka bir şeyler söyler. Fakat söz konusu olan menkıbeler ise hele de kahramanı bir sufi ise anlatılanlara böyle bir perspektiften bakmak gerekiyor. Bunu gerçekleştirebildiğimizde ilgili şahsiyet hakkında daha sahici bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır. Burada bir Yunus muhibbi olan Anna Masala'nın şu sözünü de analım: "*Yunus'u anlamanın iki yolu vardır: İlim yolu ve gönül yolu.*" İlim yolunun ortaya çıkaracağı bilgi bize sadece Yunus'u zahiriyle öğrenme imkânı verebilir. Menkıbeler ise, iç hakikati yansıtan metinler olarak bize Yunus'a gönül yoluyla yaklaşmayı öğretebilecek olan metinlerdir. Bu yüzden onları önemli olduğunu bir kez daha belirtmek gerekiyor.

Kaynakça

A.Yaşar Ocak, Türk Halk İnançlarında Evliya Menkıbeleri, Ankara, 1984.

Caner Işık, Sözlü Geleneğe Göre Yunus Emre ve Önemi, X. Uluslar arası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri, Eskişehir, 2011.

Mehmet Demirci, Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi, Ankara, 2013.

Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar C. 1, İstanbul, 1976.

Sezai Karakoç, Yunus Emre, İstanbul, 1999.

Mustafa Özçelik/Funda Yeşilyurt, Minyatürlerle Menakıb-ı Yunus Emre, Karaman, 2009.

M. Sabri Koz, Halk Kültüründe Yunus Emre, Yunus Emre kitabı Editör, A. Yaşar Ocak, Ankara, 2012.